

A pedagógusok szerepe a drogfogyasztás megelőzésében

*A drogfogyasztás elterjedéséről, a drogfogyasztók számának emelkedéséről számos információval rendelkezünk. (1)
A megelőzés konkrét lehetőségeiről viszont jóval kevesebb ismeretanyag áll rendelkezésünkre.*

A megelőzés szempontjából kiemelt jelentőséget tulajdonítok annak, hogy a *helyi társadalom*, s ezen belül főként és elsősorban a mikrokörnyezet hatékonyan vegyen részt a kábítószer-használat megelőzésében. Ez azért szükséges, mert a mikrokörnyezetbe mindenekelőtt olyan fontos társadalmi viszonyok tartoznak, mint a család, az iskola, a baráti kör, a kortárs csoportok, egyesületek, szórakozóhelyek, amelyek közvetlen személyi kapcsolatot jelentenek, vagyis közvetlenül hatnak a személyiségre.

Az iskola szocializációs hatásait (is) elemző szakirodalmi források közül jó néhány (2) szerint a tényleges magatartás-formáló funkciók és a kívánatos nevelési folyamatok nem érik el céljukat. Különösen most, a gyors ütemű és alapvető társadalmi változások időszakában az elsajátított viselkedési modellek meggyengültek, s nagy jelentőségre tesznek szert a szituációra való közvetlen reakciók. A mindenfelé tapasztalható visszasságok szerepe a nevelés eredményeinek szétzüllesztésében tagadhatatlan.

Saját tapasztalatom is az, hogy az alkotó személyiség formálását, a kreatív gondolkodásra való felkészítést paradox helyzetek, körülmények és feltételek sora hiúsítja meg. A tudás, a tanulás értékékkénti elfogadtatása számos esetben hiábavalónak tűnik a pedagógusok törekvéseiben. Valósnak érzem azokat az állításokat, miszerint csökken az iskola értékorientációs befolyása. Romló oktatási, nevelési és közösségformáló mechanizmusok, formaságok irracionális rendszere löki negatív spirálhelyzetbe a pedagógust és tanulókat egyaránt. Köztudott, hogy a fiatalok egy részét a tanulástól való elfordulás jellemzi, „az inadaptáció tünetei már a kezdeti iskolai teljesítményekben kimutathatók”; az antiszociális fejlődésirány jellemző tünetei egyre több tanulónál jelennek meg.

A mindennapi pedagógiai munkában nem hagyhatók figyelmen kívül a veszélyeztető hatások, s nem hagyhatók magukra a fiatalok. A kábítószer-használat megelőzésében pedig az eddiginél is jóval komolyabb és felelősségteljesebb feladat hárul egyfelől az iskolákra, pontosabban a pedagógusokra, másfelől a pedagógusképző intézményekre.

A veszély „gyönyörűsége” nagy toborzó erő

A közelmúltban lezajlott empirikus kutatás (3) során több mint ötezer tizenhat éves középiskolás számolt be drogfogyasztási szokásairól.

A válaszadó fiatalok jelentős többsége egyszer sem fogyasztott élete során semmiféle drogot. Feltételezhető, hogy a csak egy-két alkalommal használók nagy valószínűséggel csupán kíváncsiságból próbáltak ki valamilyen kábítószerrel. Számuk azonban meglehetősen nagy. Ez a tény azért érdemel külön figyelmet, mert a tapasztalatok szerint a későbbi „szokásos” drogfogyasztók előbb vagy utóbb közülük kerülnek ki. A külföldi szakirodalomban fellelhető adatok és a hazai drogambulanciák tapasztalatai is megerősítik ezt a feltételezést. Jóllehet sokkal kevesebbnek tűnik azoknak

a száma, akik több alkalommal is fogyasztottak drogot, mégsem elfogadható, hogy ilyen sok fiatal értékrendjét ez határozza meg.

Azok közül, akik arról számolnak be, hogy életük során már fogyasztottak kábítószer, minden második fiatal 14–15 éves korában próbálta ki először. A kábítószer már ismerő középiskolások közel egyharmada úgy jutott először droghoz, hogy „egy baráti társaságban osztottak rajta”. Minden harmadik – a nála idősebb/fiatalabb – barátjától kapta, tíz közül egy a barátjától vásárolta a drogot. Az összes „felhasználó” közül csak 5,1%-uk vette vagy kapta a drogot idegentől vagy általa nem ismert személytől, de pontosan ugyanennyien állítják, hogy a kábítószer az egyik szülőtől kapták.

Az inhalánsokhoz, nyugtatókhoz, altatókhoz a legkönnyebb hozzáférni. Minden negyedik (!) válaszadó állítja, hogy az Extasyhoz „könnyű” vagy „nagyon könnyű” hozzájutni; minden ötödik szerint az anabolikus szteroidok, valamint a hasis vagy marihuána az, amely könnyen vagy nagyon könnyen megszerezhető.

A kutatás egésze számos oldalról közelíti meg a drog-gondok sokaságát. Itt csupán az utalás jellegű adatok is fontos következtetésekre adnak tapasztalati alapot.

– következetes és rendszeres obszerváció szükséges ahhoz, hogy a fiatalok drogfogyasztási szokásaival kapcsolatos gyors változásokat nyomon tudjuk követni. Egy jól működő monitoring lehet az alapja az információk minőségi tökéletesítésének, és csakis ez szolgálhat a drogprevenció, illetve a bűnmegelőzés alapjául;

– a kemény drogok piaca szélesedik, a hozzáférhetőség egyre könnyebb lesz. A fiatalok szociálisan tanult szokásai, akár az alkoholfogyasztásra, akár a „gyógyszerszedő kultúrára” gondolunk, valószínűsítik a kábítószer-fogyasztás veszélyét;

– a drog-gondok egy részét misztifikáló, „zajos” felhangok, amelyek szerint az iskolák környékén megjelenő „cukrosbácsiktól”, nepperektől veszik meg (kapják) a fiatalok a drogot, a valódi problémákról terelik el a figyelmet. Ugyanis a diszkók „spontán” csoportjai, e kortárs csoportok és/vagy „barátok” jelentik a valódi problémát, ahol a veszély „gyönyörűsége”, izgalma, a titok feszültsége nagy toborzóerő a közösen (is) megvalósítható kábítószerhez. Az egyszeri, megismételhetetlen történések, improvizációs fordulatok vonzzák a fiatalokat. A csoportviselkedés szokásaira legfogékonyabb életkorban, amikor a legnagyobb a „szenzitivitás” a külső hatásokra, a pedagógus szerepe alapvető és döntő lehet.

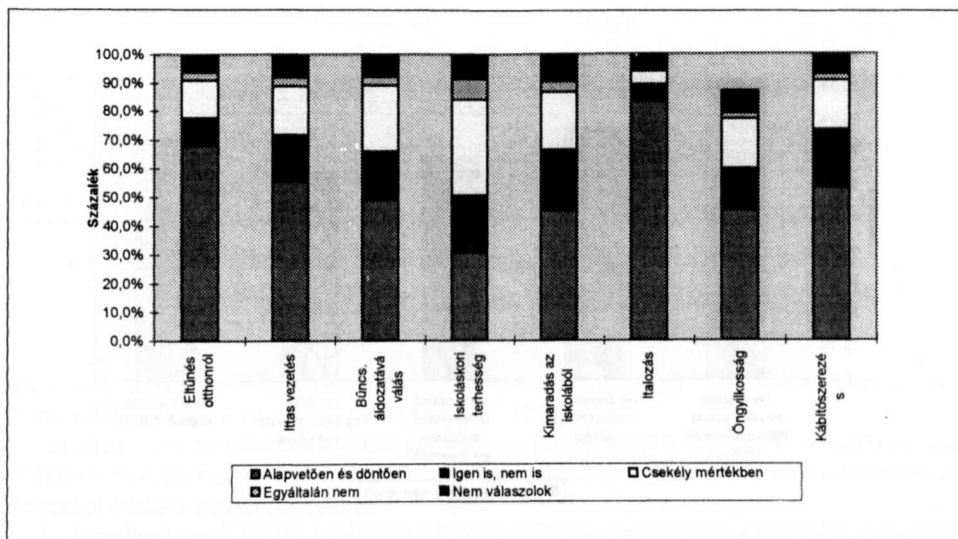
A pedagógusok drog-gondjai

A kábítószer-fogyasztás feltételrendszere adott, amelyet felerősítenek a társadalom felől érkező magatartásminták. Viszont egyre többet hallani olyan én-erősítő, személyiség-fejlesztő tréningekről, programokról, amelyek számos egyéb mellett a „nemet mondás művészetére” tanítják a fiatalokat drogmegelőzés címén. Noha mindennek szükségessége és hasznossága nem kérdőjelezhető meg, mégis annak az álláspontnak adok hangot, hogy a magas színvonalú *iskolai nevelőmunka* hiányában mindez talajtalan marad, és csak múló, pillanatnyi sikerélményt eredményez(het).

A bűnmegelőzésben, ezen belül a kábítószer-fogyasztás megelőzésében a pedagógus személyes hitelességével és támasznyújtó magatartásával az átlagosnál nagyobb hatást érhet el.

Alapvető és döntő segítség az is, ha a leendő tanárokat a képzés felkészíti a konfliktusok felismerésére és kezelésére, mert ezzel magatartási mintát is ad(hat) azok feldolgozására. Ráadásul önmagában a drogprevenció nem is lehetséges.

Ezt a meggyőződésemet erősíti meg *A pedagógusok szerepe a bűnmegelőzésben* címmel folytatott kutatás, (4) amely a prevencióban érintett és érdekelt pedagógusoktól kapott információkat dolgozza fel. Most csak a drog-gondokkal kapcsolatos tapasztalatokat értem, anélkül hogy a kutatómunka egyéb vonatkozásaira, metodikájára, tudományos eredményeire utalnék.

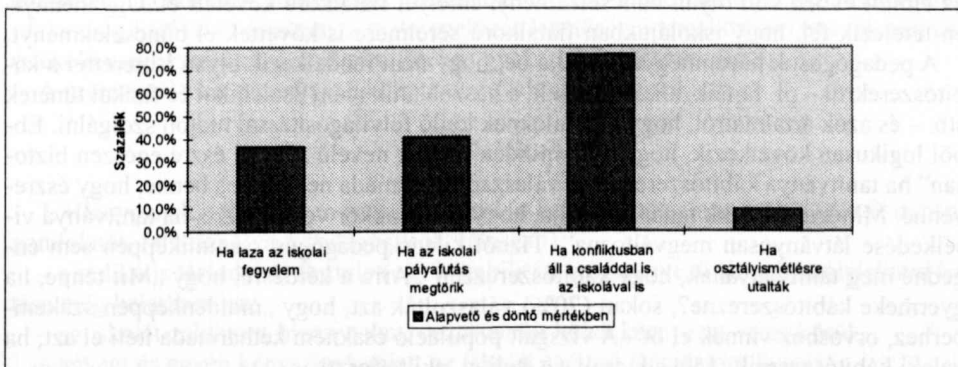
1. ábra

Ön mennyire érzi súlyosnak a következő jelenség hatását a helyi fiatalság életében?

A fiatalok veszélyeztetettségének megítélésében a pedagógusok az iskola felelősségét nem fogalmazták meg olyan markánsan, mint a családét. Személyes érintettségük ezen a téren nyilvánvaló, így válaszaik szubjektív hatásoktól nem mentesek.

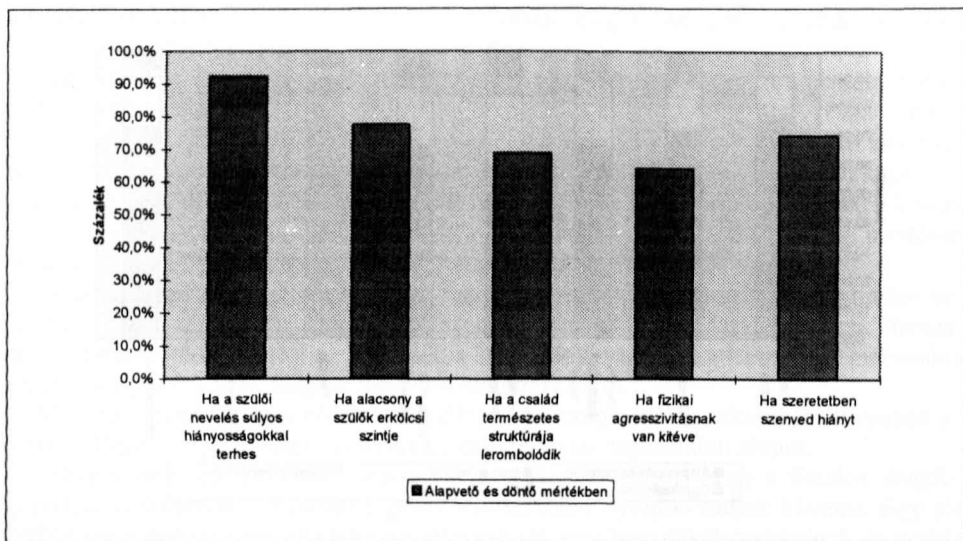
A gyermek családon belüli veszélyeztetettsége meghatározó jelleggel hat az iskolai teljesítményére, a kortárs csoportban elfoglalt helyére, egyben egész személyiségére. A pedagógusok naponta tapasztalják, hogy a nevelési problémák, a szeretethiány, a szülők alacsony erkölcsi szintje kriminogén körülményeket és feltételeket teremt.

A pedagógusok (is) tisztában vannak azzal, hogy hazánkat is elérte az az áradat, amely a nyugati világban már évtizedek óta társadalmi és egészségvédelmi gondot okoz: a narkómánia. Kivétel nélkül úgy vélik, hogy a kábítószer-élvezet hamarosan komoly hazai gond lesz. Azzal az állítással, hogy Magyarország már nemcsak tranzitállomása, hanem célországja is a kábítószer-kereskedőknek, a megkérdezettek 96%-a ért egyet. Valamennyiük meggyőződése, hogy különösen az ifjúság veszélyeztetett a kábítószerrel való visszaélés tekintetében. Véleményük szerint egyre fiatalabb korban következnek be a kábító hatású szerekkel való próbálkozás. Egyértelműen szükségesnek és fontosnak tartják, hogy a hazai drogfogyasztási szokásokról készül-

2. ábra

Ön szerint milyen mértékben veszélyeztetett a fiatalok?

3. ábra

Ön szerint milyen mértékben veszélyeztetett a fiatalok?

jön – legalább két évente – tudományos igényű, reprezentatív felmérés. Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint – főként és elsősorban – miért fordulnak az emberek a kábítószerhez?”, a lehetséges válaszokat az alábbi gyakorisági sorrendben választották a pedagógusok:

1. menekülnek valami elől;
2. fogalmam sincs róla;
3. megszabadít a problémáktól;
4. szeretethiányban szenvednek;
5. hozzátartozik a szórakozáshoz;
6. mások is kábítószerre;
7. nagyon kellemes érzés.

Csaknem valamennyien úgy gondolják, hogy a kábítószer-használat megelőzése szempontjából Magyarországon a huszonnegyedik órán vagyunk. (Mindössze egy személy véleménye az, hogy a drogproblémának „semmiféle alapja, semmiféle aktualitása nincs”; húszan vélekednek úgy, hogy „főlegesen vele foglalkozni, a probléma ma csak divat kérdése”).

A válaszadók csaknem fele vélekedett úgy, hogy abban a középiskolában, ahol ő tanít, az elmúlt évben volt olyan bűncselekmény, amelyet fiatalok követtek el. Ugyanannyian tételezik fel, hogy iskolájukban fiatalok sérelmére is követtek el bűncselekményt.

A pedagógusok háromnegyede vallja be, hogy nem rendelkezik olyan ismerettel a kábítószerrekről – pl. fajtáik, alkalmazásuk, a használatuk utáni pszichikai és fizikai tünetek stb. – és azok ártalmairól, hogy a fiataloknak kellő felvilágosítással tudjon szolgálni. Ebből logikusan következik, hogy csak minden tizedik nevelő „venné észre egészen biztosan” ha tanítványa kábítószerre. A válaszadók harmada nem biztos benne, hogy észrevenné. Minden második tanár gondolja, hogy „csak akkor venné észre, ha tanítványa viselkedése látványosan megváltozna”. Tízből kilenc pedagógus „semmiképpen sem engedné meg tanítványának, hogy kábítószeressen”. Arra a kérdésre, hogy „Mit tenne, ha gyermeke kábítószerre”, sokan (70%) választották azt, hogy „mindenképpen szakemberhez, orvoshoz vinnék el őt”. A vizsgált populáció csaknem kétharmada ítéli el azt, ha valaki kábítószerre; 15%-uk csak azt ítéli el, aki terjeszti.

A drog-gondokkal összefüggésbe hozható, korábban is bemutatott tényeket nemcsak a fenti táblázat adatai erősítik meg, hanem az úgynevezett „nyitott kérdésekre” adott vála-

	Pedagógusok	Szülők	Gyerekek
		részére (%)	
Igen, többször is	3,5	1,2	12,6
Egyszer-kétszer	26,4	11,0	38,5
Nem	54,6	68,1	33,1
Nem válaszolt	15,5	19,8	15,8

1. táblázat

Abban az iskolában, ahol Ön tanít, az elmúlt tanévben volt-e olyan rendezvény, amelynek témája a bűn- és a deviancia-megelőzés volt?

szok is. Ezeket most – helyhiány miatt – nem elemzem, „csak” bemutatom őket abban a sorrendben, ahogy a válaszok „tömegessége” követeli.

„A pedagógus nevelőmunkájának milyen módszerei segítik leginkább a bűnözés megelőzését, és ezek megvalósításához milyen feltételek hiányoznak?” kérdésre az alábbi feleleteket adták a megkérdezettek:

1. A pedagógusok döntő többsége a kommunikáció fontosságát emelte ki. A pedagógus erkölcsi értékközvetítő tevékenységében a kommunikáció valamennyi elemét kongruensen tudja alkalmazni, és az identifikáció tárgyává válhat. Azzal, hogy miként használja ki a teret, mennyire megy közel a tanítványaihoz vagy helyezkedik távol tőlük; testtartásával, gesztusaival, mimikájával, szemkontaktusával, arcjátékával, mozgásstílusával, megerősítheti vagy gyengítheti meggyőző erejét. Véleményük szerint nevelési szempontból az azonosulás a legjelentősebb.

2. A személyes példamutatás a fiatalok társadalmi magatartásának kialakításában alapvető jelentőségű. A nevelő mint magatartási modell az autonómiát, az egyenrangúság tudatát, a szabad együttműködés képességét fejleszti a tanulóknál. Nem az az igazán fontos, amit a pedagógus mond, hanem a példa, a magatartási modell, amit akarva-akaratlan nyújt a gyerekeknek. Bármely nevelő munkájának pedagógiai összhatása, hatékonysága nem annyira tudatos szándékain, mint inkább egész személyisége színvonalán, jellegén és harmóniáján múlik.

3. A nevelőmunkában nem a szavak, a tanácsok, az oktatás, hanem a pszichés klíma a döntő. Ez pedig a nevelő személyiségétől és a fiatalokhoz való viszonyától függ. A nevelés hatékonyságát alapvetően meghatározza az iskola szellemisége, az iskola erkölcsisége. Az erkölcs mindenben jelen van az iskolában: a mások érzelmeire való érzékenységben, az altruizmusban, a kölcsönös bizalomban. Igen nagy az iskola pszichés légkörének mentálhigiéniai jelentősége.

4. Konkrét gyakorlati módszerként említik a pedagógusok a szabadidő közös, hasznos eltöltését, tájékoztató-felvilágosító előadások tartását, videofilmek bemutatását (bűnözés, a drog hatásai és ártalmai, a bűnmegelőzés lehetőségei témakörben) és ezek elemző, értékelő megbeszélését; szituációs, játékos gyakorlatok megbeszélését.

A szeretetről és a személyiségközpontú nevelésről nem esik szó.

Eszköztelenül

1. Hiányoznak a társadalom pozitív hatásai (a jelen helyzet elemzéséből idézek néhány gondolatot, felhasználva a pedagógusok válaszait):

- a radikális társadalmi fordulat(ok) instabilitást eredményező társadalomlélektani hatása még beláthatatlan;
- az iskolát zaklatott, bizonytalan, dezorientált külső környezet veszi körül;
- anyagi és egyéb kényszerek miatt az iskolát széteső társadalom övezi;
- a pedagógus napi megélhetési gondok által frusztrált; hiányzik a társadalom anyagi és erkölcsi megbecsülése; a pedagóguspálya devalválódásának számos jele naponta tapasztalható;

– a pedagógus nem ismeri – mert képzése során nem tanulta – saját személyiségének „kezelési” technikáját; hiába próbálja titkolni saját belső problémáit, ezek valamilyen formában tükröződnek viselkedésében, és a gyerekek észlelik azokat;

– a pedagógusok nincsenek szakmailag megfelelően felkészítve a nehezen nevelhető ség felismerésére és az ilyen gyerekekkel való bánásmódra;

– a munkanélküliség, a szegénység, a hátrányos helyzetből való kitörés ellehetetlenülése, a területi hátrányok elterelik a figyelmet az iskolákról; a családok elzárkóznak a közösségeknek minősített ügyektől;

– a családok – és bennük a fiatalok – távlatlansága visszahat az oktatásra, a nevelésre; lehet ma is nagyon „rossz helyről” származni, és ez az ifjúkori státust az iskolán belül (is!) túlnyomórészt meghatározza;

– az iskola befolyása a fiatalok aspirációira és főleg értékeire nagyon erősen csökkent; – a szülők személyiségzavarai, kapcsolati zavarai vagy hibás, korszerűtlen nevelési módszerei, a kóros családi kapcsolati szerkezetek, az elégtelen szülői viszonyok, a családi nevelés hiányosságai gyakran veszélyeztetik a gyermek, a fiatal egészséges lelki fejlődését;

– a tanár–diák kapcsolatot a közvetlen viszony hiánya, a távolságtartás, a kapcsolatok felszínessége jellemzi; a kapcsolat a magas óraszám, a kevés alkalom miatt csupán a tananyag leadására és számonkérésére korlátozódik, az iskola túlzottan teljesítményközpontú;

– a tanárok nem keresnek konkrét, egyedi magyarázatot a tanulók deviáns viselkedésére; nem egyedileg kezelnek helyzeteket; többnyire nem indokolják meg eljárásaikat; elhallgatják a tanulókkal kapcsolatos véleményüket; a tanulók nem kapnak érzelmi segítséget tanáraiktól;

– a pedagógus nem tud odafigyelni serdülő tanítványa személyiségére (motiváltságára, akarati tulajdonságaira, személyiségtípusára stb.); nem tud odafigyelni a tanítványa kapcsolataira (a tanulónak a közösségben elfoglalt helyére, szociális státusának motiváló hatásaira).

2. Hiányoznak a személyi, anyagi, tárgyi, technikai feltételek, nincsenek olyan írott segédanyagok, amelyek a bűnözésről, a bűnmegelőzésről, a drogok hatásairól, a kábítószerfogyasztás ártalmairól szólnak – sem a nevelők, sem a serdülők, sem a szülők számára. Nincsenek didaktikai jellegű videofilmek, amelyek lehetővé tennék az emocionális és racionális bűnmegelőzésre való nevelést. Nincsenek – ebből a szempontból – kellően felkészült pedagógusok és rendőrök, akik szakmailag hitelesek. Nincs lehetőség külső szakember tiszteletdíjának megfizetésére, saját, jól hasznosítható ötlet kivitelezésére.

A bűnmegelőzésben érintett és érdekelt pedagógusok arra a kérdésre adott válaszaikban, hogy „Milyen intézményeket, szervezeteket ismer, amelyek a fiatalok érdekvédelmét szolgálják a) állami, kormányzati szinten; b) önkormányzati (helyi társadalom) szinten; c) országos hatáskörű társadalmi civil szerveződést; d) társadalmi civil szerveződést azon a településen, ahol lakik?”, megdöbbenő ismerethiányról árulkodó válaszokat adtak. Emellett a fogalmi problémák egész sorát is megemlíthetném. Egyáltalán néven nevezni sem szervezeteket, sem intézményeket nem tudtak(!). Mindössze tizenöt nevelő említette konkrétan a Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács nevét, s a 683 válaszadóból egyetlenegy az Országos Bűnmegelőző Tanácsot.

Jegyzet

(1) HOLLÓSI GYÖRGY: *A magyarországi kábítószer-bűnözés 1992-ben*. Belügyi Szemle 1993. 4. sz.; KERTÉSZ IMRE: *Kábítószer-bűnözés I-III*. Belügyi Szemle 1995. 11–12. sz., 1996. 1. sz.; ELEKES ZSUZSA–FALUSI BORBÁLA: *Magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása 1996*. Népjóléti Minisztérium; RÁCZ JÓZSEF: *Drogfogyasztó magatartás*. Medicina Kiadó, Bp. 1998.

(2) BÁBOSIK ISTVÁN: *A nevelés folyamata és módszerei* (1994); BAGDY EMŐKE–TELKES JÓZSEF: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában* (1995); GÖNCZÖL KATALIN: *Bűnözés és társadalompolitika* (1987); LAKI LÁSZLÓ: *A kétharmados társadalom* (1991), *Veszélyeztetettség és iskola* (1988)

(3) A Rendőrtiszti Főiskola Rendészeti Kutatóintézetében 1996–1997-ben lezajlott kutatásról van szó, amelyet jelen dolgozat szerzője vezetett.

(4) Az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság Kriminológiai Munkabizottsága által kezdeményezett kutatás 1995-ben indult dr. Nyári Katalin vezetésével, ahol közel hétszáz pedagógus vett részt a kérdőíves válaszadásban.